

Frogn Historielags prosjektgruppearbeid om
Trygve Gulbranssens modeller fra Frogn i trilogien

**Og bakom synger skogene,
Det blåser fra Dauingfjell,
og Ingen vei går utenom**
2. utgave

❖	Omslagsillustrasjonene fra 1935	side 2
❖	Presentasjon av prosjektet	side 3
❖	Prosjektgruppas kilder	side 4
❖	Kort biografi om Trygve Gulbranssen – hans tilknytning til Dal og Skogbygda	side 5
❖	Bøkenes handlingsløp, kort resumé	side 14
❖	Veiene i Skogbygda og Kirkebygden	side 15
❖	Gårdene i Skogbygda og Kirkebygden	side 16
❖	Personer og steder som vi mener har modeller i Skogbygda og Kirkebygden	side 18
❖	Gulbranssens egen begrunnelse for å skrive	side 31
❖	Hvor ble bøkene skrevet	side 32
❖	Trygve Gulbranssens holdninger og kilder	side 32
❖	Trilogiens skjebne – hvordan samtiden tok imot den og hvordan den blir behandlet i dag	side 33
❖	Etterord	side 35
❖	Takkeord	side 35
❖	Trygve Gulbranssens takkebrev til Falkberget	side 36
❖	Kart over veier og gårder og steder nevnt	side 37-42

Jorunn Kolbjørnsrud Bjarne Askautrud Bjørg Andersen

Omslagsillustrasjonene fra 1935-utgavene er tegnet av den anerkjente og mye brukte bokkunstneren Albert Jærn (1893-1949)

Presentasjon av prosjektet

Frogn historielag ønsker å inspirere medlemmene til studie- og prosjektgruppearbeid for å engasjere flere enn styret. Det kan øke interessen for lokalhistorie og historie generelt hos mange av medlemmene som hittil har valgt å være passive støtte-medlemmer. En studiegruppe vil bare være til glede for deltakerne. En prosjektgruppe har ambisjoner om å glede flere ved å utgi et hefte om det en har funnet ut.

Denne prosjektgruppa kom i gang fordi Bjarne Askautrud alltid har vært interessert i Trygve Gulbrandsens trilogi og i hvilken grad det i bøkene refereres til personer, steder og hendelser i Skogbygda (Skaubøgda). Han har selv lest bøkene mange ganger og oppdager stadig detaljer som forbauser og som kan relateres til kunnskaper fra andre kilder.

Prosjektgruppa som besto av Bjarne Askautrud, leder og kjentmann, Jorunn Kolbjørnsrud og Bjørg Andersen, sekretær, hadde som mål å lese gjennom Trygve Gulbrandsens trilogi på nytt og ta for oss hvert sted og hver person som vi mener har tilknytning til Frogn. Trygve Gulbrandsen har naturligvis diktet videre på fakta og forandret på navn. Han har også gjort alt mye større og finere og utvidet området for begivenhetene.

Vi vet at det er forskjellige teorier om enkelte steder og om hvor Trygve Gulbrandsen skrev bøkene, og vi vil måtte imøtegå noen av disse teoriene. Det er ikke en forutsetning at du som leser heftet har lest trilogien på forhånd, men det er målet vårt at flere vil ta fram bøkene fra hylla eller gå til biblioteket for å lese dem eller rett og slett kjøpe dem til familien. Vi synes Bjørndalstrilogien er en fin gave til barn og barnebarn. Bøkene burde absolutt få sin renessanse, og det ville glede oss mye om det ble resultatet av prosjektet vårt.

Vi har valgt å gi dere et resymé av de tre bøkene for å hjelpe dem som ikke har lest bøkene og for dem som leste trilogien for lenge siden. Dessuten har vi ønsket å gjøre dere bedre kjent med forfatteren og den strid som har vært rundt han og trilogien etter krigen. Vi er av dem som mener Trygve Gulbrandsen har blitt urettferdig behandlet og håper at vårt prosjekt kan være en oppmuntring for hans datter Ragna Gulbrandsen og for Tore Hoel som har skrevet biografien som ble gitt ut i 1997. Biografien og datterens beretning er et verdifullt bidrag til å forstå bøkene og forfatteren og hva striden egentlig dreier seg om. Vi kommer inn på dette også.

Trilogien består av disse bøkene: Og bakom synger skogene utgitt i 1933, Det blåser fra Dauingfjell i 1934 og Ingen vei går utenom i 1935. Bøkene ble solgt i rundt 12 mill eksemplarer oversatt til mer enn 30 språk. Det kommer fortsatt nye utgivelser. Det ble gitt ut en trebindsutgave ved hundreårsjubileet i 1994, og dessuten er en ettbindsutgave i handelen. Ingen annen samtidig forfatter har solgt så mye og oppnådd slik popularitet også i utlandet. Han kan sammenliknes med Jostein Gaarders Sofies verden i vår tid.

Aftenposten av 7. januar 1938 kunne bringe denne meldingen til norske lesere:
"Trygve Gulbrandsens trilogi i Det Hvite Hus. Eneste skjønnlitterære skandinav i forleggerens store bokgave på 200 bind. Bedømmelseskomiteen som velger bøkene består av statenes mest

kjente menn på området, blant annet redaktørene for de litterære avdelingene i New York Times og Herald Tribune, redaktøren for Publishers' Weekly og andre (Manns plikt, s.135).

Prosjektgruppas kilder

Vi har lest trilogien på nytt med Bjarne Askautrud som kjentmann både i bøkene og i Skogbygda og i Kirkebygden i Frogn i Akershus. Han har i sitt daglige virke i alle år kommet i kontakt med alle slags folk og samlet opplysninger i sin gode hukommelse og i notater gjemt mellom arkene i de tre bøkene som er blitt flittig lest gjennom et langt liv.

Følgende publikasjoner har vært benyttet som kilder:

J. Gjærum

– Akershus fylkes veghistorie, tidlig middelalder til 1948, 1954

Haakon Falck Myckland

– Bygdebok for Frogn, Gårdshistorien, 1967

Tore Hoel

– Trygve Gulbranssen og kritikken,

en hovedfagsavhandling ved Tromsø universitet, Aschehoug, 1994

Frogn bondelag

– Fraunars gamle rike – 100 års jubileum, 1995

Rolf Sørensen m.fl.

– Frogn bygdebokverk bd1 – fra urtid til ca.1550,
Frogn kommune, 1996

Stein Turtumøygard

– Stedsnavn i skogen på Nesodden med nordre Frogn,
TUR-NIF-SEN, 2.utg. 1997

Tore Hoel

– Manns plikt – en biografisk dokumentar om Trygve Gulbranssen,

Ragna Gulbranssen

– Veslas egen beretning, Aschehoug, 1997

Tore Hoel

– En av Norges mest leste forfattere i inn- og utland

Trygve Gulbranssen artikkel i BOKVENNEN nr 1 1998

Tore Hoels hovedoppgave med forskning på forholdet mellom positiv og negativ kritikk av romantrilogien, er interessant. Den beviser at Trygve Gulbranssen var mer anerkjent enn noen litterater og historikere vil ha det til. De negative kritikerne var blant dem som på 30-tallet kjempet for den modernistiske litteraturen. Seksuell frigjøring, psykoanalyse og marxisme var i vinden, men dette stod fjernt fra Gulbranssen: "Friheten har de andre skrevet om. Jeg skriver om ansvar."

Fra Tore Hoels hjemmeside på internett (<http://home.c2i.net/hoelt>) har vi kopiert følgende:

Allerede høsten 1992 ble jeg kontaktet av daværende redaksjonssjef i Aschehoug, Ole Jacob Bull, med spørsmål om jeg kunne skrive en biografi om T.G. Dette sa jeg ja til, og har siden brukt all ledig tid til dette. Prosjektet ble fullbyrdet høsten 1997, og sluttresultatet er både jeg og min samarbeidspartner, Ragna Gulbranssen, godt fornøyd med. Jeg

håper vi nå kan se slutten på feilaktige litteraturhistoriske omtaler av dette forfatterskapet."

Tore Stubberud har laget en roman på grunnlag av noen av Gulbranssens etterlatte notater som han fikk låne av datteren Ragna. Notatene gir oss først og fremst innblikk i Gulbranssens tankestrev i tillegg til historiene og opplevelsene han hadde notert ned i lite format. Romanen Et værelse i natten, som kom ut på Aventura forlag i 1984, er skrevet i jeg-form. Dessverre har han tillagt Trygve Gulbranssen egenskaper og ord som datteren sier han ikke har belegg for. Hun tar avstand fra den frie diktningen han tillater seg innimellom og gjør oppmerksom på at boken ikke må oppfattes som en biografi.

"Far hadde en uvanlig dagsrytme. I papirene hans fant vi denne dagsplanen: Skrive kl 22 til kl 04, søvn til sen frokost kl 12, utarbeid på gården til middag og aviser kl 15, arbeid med dyra kl 16, søvn kl 17 og kveldsmat kl 19, nyheter på radio og så samvær med barna kl 20:15 - 22. Da leste han og fortalte historier for oss barna. Dette opplegget endret seg selvfølgelig med tiden. Han var ikke en bitter mann og slett ikke ensom."

Han overrasket med spennende matretter. Han hadde besøk og stor korrespondanse. Han var aktiv i Mysen Rotary klubb, og det var medlemmer der som fikk reist han en byste i Mysen sentrum i 1985.

Fra protokollen til Askim Rotary Klubb 28.05.57:og kveldens kåsør, forfatteren Trygve Gulbranssen, Mysen Rotary Klubb, som underholdt oss med episoder fra sitt samvær med Max Tau, som han har hatt som venn i ca 20 år.....

Prosjektgruppa har besøkt Ragna Gulbranssen på Hobøl gård i Eidsberg, og hun har vært med prosjektgruppa på tur i Frogn to ganger sommeren 1999. Hun vil også være tilstede under presentasjonen av heftet 13. oktober 1999. Da blir det også en utstilling av Gulbranssens tegninger og akvareller. Han gikk på kveldsskolen til Den Kongelige Norske Kunst- og Haandværksskole fra høsten 1909 til 1916. Han fikk ikke vitnemål, men da tegneren Trygve M. Davidsen fikk høre dette i 1955, lagde han et diplom til han. Han fikk daværende rektor Prytz til å signere vitnemålet hvor karakterene for Frihånd I, II og III var henholdsvis 1, 1 og 1,5.

Kort biografi om Trygve Gulbranssen

Trygve Gulbranssen levde fra 1894 til 1962. Fra han var 9 år løp han visergutt etter skoletid for å hjelpe til hjemme. Helt fra han var gutt skrev han små notater om hva han hørte og så. Han slet mye. Han klarte å lese mens han gjorde praktisk arbeid, også mens han gikk, og han satt ofte med en bok under pulten. Han begynte i arbeidslivet for alvor som fjortenåring som ekspeditør hos Excelsior limfabrikk i Lørenskog. Etter hvert ble han bokholder og så kasserer etter at han gikk på diverse kveldsskoler med handelsfag. Han fikk blank 1 i alle fag. Vi har allerede nevnt innsatsen på kveldsskolen i tegning. I et intervju med Svenska Dagbladet 9.2.36 ble han spurt hvordan han kom i gang med skrivingen:

Skrevet, det har jeg gjort siden jeg var liten gutt. Jeg hadde det nemlig klart for meg at jeg skulle bli kunstner eller forfatter. Derfor gikk jeg om kvelden, når arbeidet var slutt, på Statens tegneskole,..... obligatorisk forkurs til Kunstakademiet.

Han drev friidrett i Kristiania Idrettsforening (KIF) senere kalt Oslo Idrettslag. Her fikk han mange gode venner som han reiste sammen med på hytteturer i Nordmarka.

Han var glad i skog og mark. I fritiden var han også sportsjournalist og idretts-trener og idrettsadministrator. Han var også med på å innføre orienterings-sporten i Norge, og han ivret for skoleidrettsstevner. Han ble medeier i bladet Idrætsliv sammen med P.Chr.Andersen og Einar Staff. Julen 1935 har han en interessant artikkel under tittelen "Vilje":

"Mange synes ennu å mene at idrett bare er 'legemsøvelser', og at idrettprestasjoner er rent kroppslige ydelser, hvortil der kreves verken tanker eller intelligens, – ja at hodet gjerne kunde kobles av under idrettsøvelsen."

Hvad er vel fysikk uten liv – uten viljen som setter det hele i bevegelse? Hvorfor bør vi så like godt med en gang erkjenne, at idrett er viljesutslag? At treningens tusener av timers strev er en viljeytring – og at konkurransene er en viljeinnsats? Og er det ikke den samme viljen i mennesket som har frembragt alt positivt i verden – og er det ikke viljeopgivelsen, selvopgivelsen som har bragt alt det negative?

Har vi så ikke lov til å mene, at idrett ikke bare er øvelse i sund og sterk fysikk, – men også en viljeopøvelse og en skarp viljeprøve – og dermed (i hel mening) en dyktiggjørelse for livet?

Viljen er idrettens livgiver – og livets. Vi vil at viljen skal leve på alle veier, hvor idrettsungdom går, i religion, i arbeid, i kunst, i interesser. Viljen er menneskegnisten i oss alle." (Manns plikt s.74-75)

Dette budskapet om vilje er det som også preger hans trilogi. Det var nærliggende for han å kalle første bind Manns plikt, men forandret tittelen senere til Og bakom synger skogene.

Tore Hoel har en fyldig fremstilling av hans innsats for friidretten i Norge. Charles Hoff om Trygve Gulbrandsen:

"Ingen kunne skildre et idrettsstevne slik som han. Han var lyriker blant sportsjournalistene, og hadde en enestående tro på idretten. Han så ganske anderledes på sporten enn de fleste, og malte bilder av den, mer farverige, og mere inspirerende enn noen andre. Trygve Gulbrandsen var en kunstnersjel. En ildsjel, som i begeistringens rus over en eller annen prestasjon lavet skildringer som kunne gjøre en idrettsvenns øine fuktige.

"Thv. E. Johnsen, en annen kollega, ordla seg slik:

"Friidretten var hans hjertebarn. Han var visepresident i Norges Friidrettsforbund fra 1919 til 1927 og var med i juryen til de olympiske leker i Antwerpen i 1920. Men først og sist minnes jeg Trygve for hans artikler om idrett, som ikke bare var journalistiske perler, men også åndet av stor kjærlighet til all sunn idrett. Han var mesteren som mer enn noen annen har bidratt til å skape respekt også for sportsjournalistikken. Vi har meget å takke Trygve for."

(Manns plikt s.64)

Bildet øverst: Fra Norges første orienteringsløp
Trygve Gulbrandsen til venstre for stolpen
Nederst bilde: Trygve Gulbrandsen får anerkjennelse
for sin innsats for orienteringssporten.

Øverste bilde: Fra militærtjeneste på Helgelandsmoen
Nederste bilde: Journalistvenner på presseoppdrag til Berlin?
Foran til venstre Trygve Gulbrandsen og ?. Bak Einar Staff,
Wilhelm Blystad, ? , P.Chr.Andersen, Nils Jørgen Mürer

Han var som allerede nevnt en god tegner. Han sendte inn vitsetegninger til danske blader alt som 15 år gammel og fikk 4 kr pr. stk. Han hadde en hestetegning på Frognerutstillingen i 1914. Han brukte ikke senere sin tegneutdannelse til annet enn plakater for idretten og bedriften og vignetter til egne artikler. Men selv om han ikke ble maler, har tegneutdannelsen sikkert skjerpet årvåkenheten og hatt betydning for hans "maleriske" skildringer i bøkene (Manns plikt s.39).

Han startet så i tobakksbransjen 22 år gammel. 24 år gammel ble han fabrikkbestyrer for 400 ansatte. 26 år gammel gikk han i kompaniskap og startet engrossalg av tobakksvarer ved siden av jobben. Etter hvert ble det bare eget firma og mye reisevirksomhet for å handle sigaretter, sigarer og pipeutstyr på kontinentet og rundt i Norge for å selge produktene til forhandlere. Han ledet dette firmaet i 21 år. Det ble Norges største engrosfirma i bransjen. Det er nesten ikke til å forstå at det var mulig å skrive bøkene når han hadde det så travelt, men han sa fra seg vervene i idretten og journalistikken og skrev nattertid.

Foreldre og søsken og egen familie

Hans foreldre var Christen Gulbrandsen (1863-1943) og Alette Dahl G. (1863-1941). Det betydde mye for hans egen mor og far at det lyktes for Trygve. Faren hadde mistet alt under bankkonkursene i Christiania i 1899 enda han hadde sikret seg ved å sette pengene i mange forskjellige banker. Bortimot 50 000 mennesker flyttet den gang ut av Christiania tilbake til bygdene der de kom fra og etterlot seg 10 % av leilighetene tomme.

Faren hadde også kjøpt seg gården Solberg i Trøgstad som gikk med i krakket. Prisene på boligmarkedet hadde steget fram til da og faren hadde kjøpt, restaurert og solgt boliger med stor fortjeneste. Han var byggmester og snekker som sin far igjen, som hadde kommet fra Trøgstad i Østfold. Farmor, Petrine Pedersdatter Nøklebye av den store Frøshaugslekten i Trøgstad, ble tidlig enke med fem sønner og hadde livberget dem med veving. Martha Østensvig har skrevet en bok om Frøshaugslekten som ble trykt hos Sem i Halden i 1952. Den er på ca 350 sider. Her får vi vite at slekten stammer fra Søndre Frøshaug (Frøys hov).

Hans foreldre som hadde opplevd velmaktsdager, måtte nå stadig flytte etter som de fikk råd til. Først bodde de i de husene de restaurerte i de beste strøk i byen. Trygve begynte på Uranienborg skole på Briskeby, og fortsatte der selv om han flyttet mye. De bodde lengst i Brogaten i hovedstaden nordvest for Grønlands torg. Foreldrene var nærmest haugianere av livssyn og gikk på møter i KFUMs ungdomsforening hvor Norges største talere på feltet og misjonærer holdt foredrag.

Trygve hadde fem søsken. Alfred Johan født i 1890 døde bare 23 år gammel, Paul Birger født i 1892, Camilla Synnøve født i 1896, Ragnhild Margrethe født i 1899 døde vel 2 år gammel og Tora Elvira født i 1902. Alfred rakk å bli boktrykker og maskinmester hos Fabritius & Sønner A/S, Paul Birger ble direktør for Allers familiejournal og var ugift, Camilla hadde kontorpost i forsikring og ble gift med grosserer Gunnulf Hegna, og yngste søster Tora tok artium, hadde kontorpost bl.a. i Tobakkcompagniet hos Trygve og var ugift. (Da han ble 18 år skrev Trygve Gulbranssen uten d for å skille seg ut; for han ville bli kunstner.)

Barna på Vestre Dal fram til 1906.

Alette f. 3.8.1863-1941 Amalie f. 1.6.1871-? Inga f. 3.11.1865-1921

Johan f. 22.1.1877-1955 Jacob f. 27.11.1867-?

Otto f. 15.8.1873-?

Øverste bilder viser 12 åringen Trygve Gulbranssen og ungdommen
Bildet i midten: Familien Gulbrandsen. Nederst: Brødrene på besøk på Dal, 1912

Det var bare feriene på Vestre Dal i Skogbygda hos morfar som var det faste holdepunktet for barna da de var små og flyttet så mye. Morens kusine var gift på Glenne og fetteren bodde på Søndre Dal, så det var mye slekt i bygda. Derfor var fedrene til Hans Petter Glenne og Herman Glenne tremenninger til Trygve Gulbranssen.

Morfar, Johan Anthon Jørgensen Strandenga Dahl, stammet fra stedet England sør for Knardahl hyttefelt innerst i Bundefjorden og fra Bekkevold. Mormor Bolette var fra Skaug i Skogbygda der Mørkfamilien bor i dag. Slekta hennes kom fra Digerud ved far Ole Thoresen, og ved mor Johanne Olsdtr fra Vennersgård i Ås, Sneis i Nordby og Grønalia ved Oslo. Vestre Dal var ikke noen stor gård. I dag er våningshus og låve revet for å gi plass for nybygg. Morfar skar is om vinteren og fraktet den til Christiania. Han var også jakteskipper om sommeren, og jakten lå i Brevik i Bunnefjorden. Onkel Jakob tok over både gård og jakt i 1899, men solgte Vestre Dal i 1906 til alles store sorg. Han fortsatte med fraktingen på Bunnefjorden og bodde på slutten av livet i et hus i stranda nederst i Rundvollbakkene (kalt Bonnebakkene fordi de ledet ned til Bunnefjorden).

Trygve Emanuel Gulbranssen ble gift med Lilly Ragna Haneborg (1903-1966) i 1928. Hun kom fra en solid bondefamilie som eide gårdene Lie og Jaren i Øymark i Østfold. Trygves søster Camilla var gift med en bror av Astrid Aarnæs, frue på nabogården Aarnæs. Lilly traff Camilla i barnedåp på Aarnæs. Fem år senere traff Trygve Lilly i selskap hos felles venner.

Gulbranssen var da blitt 34 år og bruden var 25, og for første gang flyttet han fra foreldrehjemmet i Brogaten 1 og inn i eget bosted på Damplass i Ullevål Haveby. Året etter flyttet de til en større leilighet i Tyrihansveien 22. Det var her han skrev første boka som han kalte Manns plikt. Han hentet fram ungdommens notater og begynte å lese, rette og skrive. (Manns plikt s. 107) Boka var ferdig i 1932, men verken Aschehoug eller Gyldendal ville ha den. Så forandret han tittelen til Og bakom synger skogene inspirert av skogene i svigerfamiliens Østfold, gjorde noen rettelser i manuset, og så ble den antatt av Aschehoug vel ett år etter første gang. Deretter skrev han de neste to bøkene.

Så kjøpte de villa i Eventyrveien 40, og forfatteren fikk eget arbeidsværelse.

Hobøl Gård i Eidsberg Gulbranssens endelige hjem

Salget av bøkene gjorde det mulig å kjøpe gården Hobøl i Eidsberg i Østfold høsten 1940. Under krigen ble han bonde på heltid fordi krigen satte en stopper for tobakksimporten.

Det er mange som tror at Gulbranssen bodde i Hobøl kommune i Østfold, så derfor tar vi med litt utførlig om gården Hobøl.

Gården ligger vakkert til med bygningene på en høyde med god utsikt mot Eidsberg bygd og enda fjernere deler av Indre Østfold. Hobøl betyr høyt bosted. Den hvite hovedbygningen skimtes høyt i landskapet fra langt hold. Til gården hører en treetasjes tjenestebolig, et vognskjul med verksted og en rødmalt liten stue som heter «Solhaugen». Et privat pumpehus forsyner hele gården med eget kildevann.

Stillheten har inntatt stedet for lenge siden. Fredag 2. mai 1958 ble hele besetningen solgt på auksjon, og Gulbranssen måtte gå over til kornproduksjon - en av de tristeste dagene i hans liv. Etter hvert ble også driftsbygningen revet.

Øverste bilde: Trygve Gulbranssen sammen med Ragna (Vesla) og Per
Nederste bilde: Pers konfirmasjon – Per, Ragna, Lilly og Trygve

Trygve Gulbrandsen kjøpte Hobøl gård for å finne tilbake sine bonderøtter. Han ferierte som før nevnt de første 12 år av sitt liv på bestefarens gård med dyr og mennesker og virksomhet. For bybarn med sans for natur og dyr, blir landet noe eventyrlig og stort framfor den trange byen. Gården drev han med hjelp av sveiser og agronom fram til sin død høsten 1962. Nå driver hans datter Ragna Gulbrandsen, som er bibliotekar, denne gården og Jaren gård i Marker etter sin bror Per Gulbrandsen.

Bøkenes handlingsforløp, kort resumé

Tore Hoel hadde et utmerket resumé i Bokvennen nr 1-98 og vi har fått lov til å bruke det her for å friske på hukommelsen vår:

Handlingen begynner med en besettende skildring av en slagbjørn som en høst begynner å plage bøndene i den brede bygd, som nærmeste bygdelag til Bjørndal, og kuer blir slått ned på båsen. På tross av fiendskap mellom de to bygdene blir Torgeir Bjørndal oppsøkt av presten Diderich og bedt om hjelp i Guds navn. De unge brødrene Tore og Dag styrer på Bjørndal etter at faren omkommer i kampen med bamsen. Tore kjører seg ned i vårisen med kone og barn og drukner. Dermed er det Dag som hersker på Bjørndal.

Han blir gift med Therese Holder, kjøpmannsdatteren fra byen. Fortellingen bygges opp av klart tegnede episoder som belyser Dags karakter og stiller verdier og holdninger opp mot hverandre i levende fortelling. Her møter vi også bipersoner som bidrar til å skape variasjon og spenning i helheten. En av disse er Ane Hamarrbø. I likhet med de andre gårdkjerringene under Bjørndal hjelper hun til med julestria. Ane lever etter regelen: Den får styre som styre skal, som sikter til Bjørndalbondens makt i bygda. Likevel styrer hun gjerne litt selv også! Og hun er drøy i munnen, men Therese tar ikke hennes likefremhet ille opp, og slik får hun ett og annet ord fra Ane om den slekten hun er giftet inn i.

Therese får kjennskap til slektens trass mot prest og øvrighet, men får likevel Dag til å fare til kirke juleotta. Med sitt vågemot klarer han å komme først til kirken, foran obersten på herresetet Borgland, som alltid hadde ledet hest- og sledeprosesjonen til julenattsgudstjenesten.

Therese føder sønnene Tore og Dag. Tore dør ung mens Dag gifter seg med Adelheid Barre.

Gammel-Dags karakter utvikler seg gjennom med- og motgang til større medmenneskelighet. Han henter livskraft i den sterke ættefølelsen til å stå imot problemene fra omverdenen, og han synes å komme styrket ut av alle omstendigheter. Men i ættefølelsen ligger også kimen til hans svakhet.

Våren 1814 dør begge guttene til Adelheid, og det blir et ufattelig slag for henne. Gammel-Dag blir gammellut, og Unge-Dag tar til å fare på skogen enda mer enn før. På en av sine turer denne våren får han se en underlig fjellformasjon som faren hadde nevnt som nordgrense for landet deres. Under den tidlige vårsolen titter det frem bare partier, og fjellet får et ansikt – dødens ansikt derfor navnet Dauingfjell. Det utfordrer han i styggevær og skader seg da han faller ned. Det er Adelheid som pleier han til han blir frisk.

Adelheid blir gravid igjen og setter til verden tvillinggutter, Torgeir og Dag. Dette gleder Gammel-Dag som begynner å legge planer og vil ordne opp for andre som før. Unge Dag går sine egne veier i skogene.

Gammel-Dag som har blitt var det dårlige forholdet mellom sønnen og Adelheid, følger etter Unge-Dag i skogen og oppsøker han ved et nattelæger. Gammel-Dag har meget på hjertet og prøver å forklare sønnen litt av sine egne

livserfaringer om at man skal vise hjertelag og skjøtte om folkene rundt seg. Til slutt får han nevnt dette med Adelheid. Skogferden etter sønnen tar på Gammel-Dag slik at han blir liggende syk med kraftige hosterier og feber. Det går ikke bedre enn at Gammel-Dag dør etter et kort sykeleie. Men før han dør får han livsmeningen sin frem til Adelheid i ordene: Ingen vei går utenom – Krist –.

Mange år senere (ca 1830) kommer det plutselig melding om at vårisen har tatt en bro. Noen gutter har lekt på broen, og en av dem har klatret opp på en stokk da broen gir etter for ismassene. De andre guttene har for lengst berget seg i land. Dag er på hjemtur fra prokuratoren i byen da han får se guttungen som skrikende holder seg fast i restene av broen. Broen er i ferd med å gå i oppløsning, men så klumper det seg noen isflak bortover elva slik at Dag kan jage hesten utpå i et forsøk på å berge gutten. Han får tak i han, men så ryker brostumpene, og elva tar alt med seg.

Etter at Dag er begravet, får Adelheid besøk av prokuratoren. Han har med seg alle gjeldsbrevene som Dag hadde dratt til byen med. Dag hadde villet at det skulle skrives på og kvitteres for at alle leilendingene under Bjørndal gård skulle løses fra sin gjeld og bli frie bønder. Prokuratoren viste til Dags uvettige ferd oppi Dauingfjell, og mente det var meningsløst å gi bort så store verdier. Adelheid er til å begynne med enig med han, men får forandret sin oppfatning etter å ha snakket med moster Eleonore. Hun forklarer at Dag med dette ville fri seg fra pengebesettelsen som faren hadde vært merket av. Det er manns plikt å gjøre seg til fri mann, men det er også manns plikt ikke å binde andre i tyngende gjeld. Og slik får hun Adelheid til å skrive på gjeldsbrevene etter Dags vilje, og Adelheid klarer dermed selv en av livets vanskeligste kunster – å fri seg fra pengebesettelsen.

Veiene i Skogbygda og Kirkebygden

Ingeniør Gjærum uttaler i Akershus veghistorie at veiene har fulgt de samme bestemte veilinjer, sommergeier og vinterveier, fra sagaens tid til hans dager (i 1954). Fra eldgammel tid har ferdafolk fulgt de samme daler og elver, samme åsdrag og fjellstier. Kirkene og tingstedene har ligget på samme plass fra sagatiden til reformasjonen. Fra de tidligste tider har sjøen vært alfarvei for folk som skulle foreta en lengre reise (s.8). Slik bandt Bunnefjorden befolkningen sammen på begge sider av fjorden. Nesodden og Oppegård ble skilt først i 1920-årene.

Muligens har den sterke kirkebyggingen fra ca 1150 til ca 1215 satt fart i veibygging, og utviklingen av Oslo til hovedstad og regjeringssete krevde bedre veier. Da veibyggingen begynte for alvor i det 18. årh. var det landtrafikken som vant over sjøtrafikken. Det som er sagt ovenfor gjelder også i høy grad for Frogn. Før 1823 hørte Frogn og Drøbak til Ås prestegjeld. Inntil 1905 var Frogn og Ås ett lensmannsdistrikt. Vedlikeholdet av veiene var bøndene pliktige til etter forordning av 1648: sommedvedlikehold to ganger i året og vintervedlikehold i fellesskap (s.25-26). I 1764 ble det ansatt generalintendant, generalveimestere og veimestere.

Middelalderens veibygging var av meget primitiv art. Den gikk i store trekk ut på å rydde en linje i lovbefalt bredde for skog, fylle de verste groper med stein, lage bruer av tømmerstokker og kavlebruer over myrer der veien nødvendigvis måtte gå. Men ellers holdt en seg mest mulig på det tørre terreng (s.9).

Vegloven av 1824 bestemte at det var grunneierne som var pliktige til å bygge veier for fastsatt betaling. Veiene var brede med sterke opp- og nedstigninger.

Først i 1857 ble det satt fart i teknisk riktig veibygging og anlegg av 200 km jernbane.

Vi har funnet dokumentasjon om den gamle veien som går forbi "Jomfruhammeren" i Akershus fylkes veghistorie s.233 og der står som følger:

Før Mosseveien og Nesoddveien ble bygget, var det mellom Årungen og Bunden en gammel vei "Vintervei" som ble benyttet så lenge Bunnefjorden var kjørbær. Det var denne "vintervei" som biskop Jens Nilsson benyttet da han den 9. juli 1597 dro ut fra Bjørvika i Oslo med robåter gjennom Ormsundet til Bunden innerst i Bunnefjorden. Der sto ridehester ferdige til å føre biskopen med følge videre sydover, om Fløyspjeld, over Fossen, Nymølledammen, Møllerstua, opp til Frogn kirke og derfra sydover gjennom Ås fram til Vestby kirke til et berammet visitasmøte.

Trygve Gulbrandsen forteller i trilogien at denne veien var lagt om over åsen. Froen gård lå sentralt i gamle dager før Mosseveien ble lagt på vestsiden av Årungen (1867-69). Da gikk veien mellom Christiania og det vestlige Follo forbi gården. Hovedveien fra Drøbak kom sørvestfra gjennom Frogn over Huseby og Bjerke, mens en annen mye brukt vei gikk forbi Furu og Bakker og støtte til hovedveien ved Froen. Det gikk også en vei fra Økern til Holt.

Gårdene i Dag Bjørndals rike

Når en leser gårdshistorien, blir en slått av hvor inviklet eierforholdene var. Det fantes ikke banker å sette penger i før 1816 ei heller industri, derfor kjøpte en parter i skip og i gårder, og det i gårder i samme bygd eller bygder langt unna. Disse partene skiftet eiere ved arv eller ved 'konkurser' eller ren investering. En gård kunne ha mange eiere, men oftest bare en bruker.

Før svartedauen var mye gods blitt donert til kirken, såkalte sjelegaver. Under pesten ble mange gårder liggende øde. Etter pesten ble det igjen mange gårder som ble kirke- og klostergoods. Dette gjelder også Frogn. Nå blir også mange ødegårder gjenryddet. Staten beslagla kirkegoods etter reformasjonen, men Frogn forble et selvstendig bondesamfunn. Krongods betydde bare at det ble nye jordeiere å svare avgift til (Fr. Bygdebokv.bd 1 s.221-222). Det store krongodssalget var i 1726.

I Skogbygda og Kirkebygden har vi følgende store gårder på 1700-tallet: Dalgårdene og Garder og Froen gård (Froengodset). (Frogn gårdshist., 1967)

Garder har en sentral beliggenhet i den nordøstlige del av Skogbygda. Den gamle ferdselsveien mellom Frogn kirke og Nesodden gikk gjennom gårdstunet, 105 moh. Jordsmonnet er vekslende, men sand- og leirblandet moldjord er det vanligste. Navnet betyr gjerder på gammelnorsk og kan hentyde at det var inngjerdede områder av en gård her, men vi vet ikke hvilken var først. Gården er ryddet i tidlig kristen tid. Det er gjort flere forhistoriske funn i jorda her bl.a spinnehjul i kleberstein. I middelalderen var gården delt i tre bruk: hovedbruket, Søndre Garder, samt Garderhagen. Samlet til ett bruk på 1500-tallet. Nåværende oppdeling tok til i 1811. Hovedbølet delt i 1833, da Vestre Garder, Søndre Garder og Sagstua ble frasolgt. I 1837 og 1852 ble de to Nordre Gardergårdene (henholdsvis eiere Huseby og Bjerkes) utskilt.

På Østre Garder sto restene av et våningshus fra 1773 som ble revet da de satte opp ny bolig. Her det mye god skog. Fra begynnelsen av 1600-tallet har

det vært sag (Sagstua) ved den bekken som renner ut ved Haslum. Da skogen i sin tid ble solgt fra Haslum til Garder i 1759, var den så uthogd at det ikke fantes tre til så mye som et svepeskaft (Stedsnavn...s.70). Derfor kan det ha vært god utsikt fra Garder utover dalen ned mot Nordre Dal og mot Søndre Dal.

Dal ligger 15-45 moh i den forsenkningen i lendet som fra Brevik og Kjøya ved Bunnefjorden skjærer seg inn mot sørvest og fører over til Hallangspollen. Etter den siste istiden var dette en smal fjordarm som skilte Nesodden fra landet i sør. I denne tiden gikk strandlinjen ca.70 m høyere enn i dag. Lendet i innmarka er temmelig vekslende, fra nesten flatt i nord til sterkt bakket i sør. Den er utvilsomt en av de eldste gårder i denne del av bygda, om ikke den eldste, trolig ryddet i eldre jernalder. Den var allerede i middelalderen delt i tre selvstendige bruk som svarer til gnr 46 Søndre Dal, 47 Mellemdahl og 48 Nordre Dal.

Søndre Dal/ Sønstedal skilte ut Øvre Dal/ Tusse (1835), Slåttebråten (1836) og Tusse/ Tusseplassen (1908)

Mellemdahl er aldri blitt delt bortsett fra avståing av grunn til Dal skole.

Nordre Dal ble delt i to da Linnebråte ble utskilt (1800). Så ble hovedbølet delt i to (1844) og den ene av dem delt i to igjen (1862). Den siste delen kaltes *Strandenga*, senere *Vestre Dal*. Linnebråte ble så delt (1809) i Linnebråte skog (tilhører N. Hallangen), og Dalen/ Kobberdalen og mange flere småbruk. Det var mye skog til gården, men i 1819 var den uthogd. I 1866 oppgis det 200 mål god skog.

Den gamle hovedbygningen på Sønstedal menes å være en av de eldste i Frogn med opprinnelig én etasje. Etter tradisjonen overnattet Karl XII her i 1716. Svenskene overnattet også på Mellemdahl, og de har en kanonkule fra den tid.

I 1735 het det om Mellemdahls skog at den *'er ikkun liten og for en stor del består af aaser paa den østre kant hvorpaa intet kan voxes, ej heller noget findes, og i circumference 1/4 miil'*. Dette er en god beskrivelse på Ravnekollen, som rager stupbratt mot himmelen over Mellemdahl vest for denne.

I mellomkrigstiden ble ravnene borte, men de kom tilbake i 1960-årene (Stedsnavn...s.85). Kollen er vill, men noe Dauingsfjell er det ikke.

Froen gård

Til sammenlikning med Dalgårdene og Garder besto også Froen, som aldri var delt, av mange nabogårder: Økern, Huseby vestre, Rommerud, Bakker, Horgen, Stubberud, Vassum, Fløyspjeld med Fronssaga og Fossen med sag. Peder Schøyen fra Nittedal kjøpte eiendommen i 1763 for 12.715 rd. Økern ble solgt fra i 1762, Vestre Huseby og Bakker i 1764, Horgen i 1785 og Vassum i 1795.

I 1799 overdro Peder Schøyen d.e. sine eiendommer for 17.990 rd til brorsønnen Peder Schøyen d.y. mot føderåd for seg og sin hustru. I sitt testamente opprettet han et legat for fattige personer i Frogn på 1000 rd (lik 500 spd). Det skulle alltid innstå med første prioritet i gården, og gårdens eier betaler fremdeles årlige renter av beløpet (Gårdshist.1967).

Enken etter P.Schøyen d.y., Anne Marie (1775-1845), giftet seg med løytnant Ole Peter Brandt (1793-1875). Hans eldste sønn med Mathilde Kristine, andre hustru, var cand.jur. Jens Carl Peter Brandt (1842-1912). Han kjøpte skogen på N. Hallangen i 1888 sammen med broren og anla høvleri på Fossen. Han var ordfører i Frogn (1884-95) og medstifter av Frogn Sparebank i 1884. Han var på

Stortinget og medlem av Det interparlamentariske råd i Bryssel og deltok på fredskongresser i Haag. Han bodde mest på Fløyspjeld når han var hjemme. Det var hans yngste sønn Niels Stockfleth Darre Brandt (1878-1942) som kjøpte Froen tilbake i 1914 etter at faren hadde solgt gården i 1911. Nåværende eier Irma Darre Brandt (f.1908) er datter til Niels S. Darre Brandt. Hun var i sin tid Norges første kvinnelige agronom.

Personer og steder som vi mener har modeller i Skogbygda

Allerede i 1929 valgte Frogn herredsstyre en arbeidskomité for en bygdehistorie for Frogn. Lærer Olsen Bratager hadde uoppfordret og uegennyttig gjennom mange år samlet stoff til en gårdshistorie for Frogn. I 1935 forelå dette i hans egen sirlige håndskrift. Han var da blitt 78 år. Han ble også bedt om å skrive kirkens og skolens historie og utførte dette arbeidet før han døde i 1941. Hvor mye Trygve Gulbranssen kjente til av dette materialet vites ikke, men hans slektninger levde samtidig med de personene som også hadde vært Bratagers muntlige kilder. Gårdshistorien som Myckland gjorde ferdig i 1967 ble mye mer omfattende fordi en nå hadde tilgang til offentlige arkiver som Bratager ikke hadde adgang til (fra forordet til Gårdshist.). Myckland brukte de personalhistoriske opplysningene, vesentlig fra Olsen Bratagers egen samtid 1857-1941.

Gulbranssen har selv sagt at han ikke har villet stedfeste historiene, men det er likevel noen steder som er gjenkjennelige for dem som er godt kjent i naturen i Skogbygda. Han har ikke bare hørt fra morens og onkelens beretninger, men han besøkte gården og bygda igjen i 1912 som 18 åring (Manns plikt s.40). Hvor ofte han besøkte Frogn igjen eller om han hadde kontakt med folk herfra før bøkene kom ut, vet vi ikke.

I de første intervjuene med Aftenposten og Arbeiderbladet (Manns plikt s.114-115) sier han selv at slektsromanen hans foregår hvor som helst hvor det er skog nord for brede bygder.

– Den slekten jeg følger har en skoggård og kjemper bittert for tilværelsen. Boken er full av skrømt, overtro og sagn og er bygget på 'siigelser', som nesten ingen kjenner.

– Siigelser?

– Ja, fortellinger som er gått gjennom en slekt fra generasjon til generasjon.

Til slutt er de muntlige beretningene skrevet ned av en eller annen, og papirene er gulnet i brevskap som jeg så har fått kike i. Jeg har reist meget omkring i landet og er lur til å få gamle folk til å snakke.

.....Jeg har hang til romantikk og skrømt, så etter en arbeidsdag, er det morsomt å sysle med gamle dager.

I et notat fra 16. februar 1937 har Gulbranssen redegjort for hvor han hadde inspirasjonen fra:

Tippoldefars bok (Bønneboken)

Mors fortellinger

På landet i feriene i barndommen(i Skogbygda)

De gamle bondehandelsgårdene i Brugaten

Hytteturene(i Nordmarka bl.a.)
Påsketurene (på fjellet)
Helgelandsmoen
Feltmanøvren
Vedhoggingen i Ådalen
De gamle slektsberetningene og
brevene jeg har lest, dagbøkene osv

Han har minner fra Dal i notatene: *Båtreisene til Breivik fra Oslo med båten Fønix. Bestefar som lovet mig å bli med jakta, hvis jeg kledde på mig. Hvor skuffet jeg var da han snøt mig.* (Jfr. Gammel-Dags forhold til sønnesønnene.) *Reisen til Frogn om vinteren – med kjøring over isen i nattemørket. Inntrykkene fra Frogn. Alene om kvelden, gnislingen i sengehalmen, som hørtes ut som skistrøk ute i sneen.....Kremmeren på trammen på Dahl. – Ane i Åsen ved komfyren med krittpipe og spyting. – Den lyse følelsen på Breivikbrygga da tante og jeg skulde reise til byen. Hvor evig langt borte jeg syntes byen og hjemmet var, og hvor eventyrlig jeg syntes det var å skulde hjem. Å, hvor vidunderlig trygg jeg var!* (Manns plikt s.28-29)

Det var mye stoff i boka også fra hans eget liv. Beskrivelsene fra Unge Dags dødsopplevelser på Dauingfjell hentet han fra sin egen nær-døden-opplevelse fra en skitur på Hardangerjøkelen i 1919

"Jeg var død – skinndød kaldes det – og de kaldte meg tilbake til livet. Men jeg var død – og billedet fra dødstilværelsen sitter i mig og holder all min sansning og fornemmelse i sin makt – så jeg bare ser livet omkring meg som en uvirkelig fjern tåkehorisont langt bakenfor dødens sterke nære virkelighet. For døden var stor, – var mektig – uendelig – millioner ganger større enn alt liv. (Manns plikt s.167)

Han hadde opplevd døden på nært hold: Først lillesøster da han var vel sju år og storebror da han selv var nitten år. Jentungen fikk dysentri av infisert brønnvann på Vestre Dal. Slik opplevde han søsteren i et lite notat:

*"Søster Ragnhild – sommeren 1901 – extrasommeren i Norge – vandrende i sine nye lakksko i hodehøit sommergress med gullhår og silkesløife, med blomsterhavet, humlene og sommerfuglene halvt om øinene – og solgullet. En vidunderverden av yrende, overdøvende sommer. Det gnislet og knirket og kneppet nede i dypet og omkring hennes våkne ører. Og blomster og strå svingte og svaiet – og over alle farver og alt liv blå himmel og het sol.
[.....] All hvepsen. Mine visitter inne hos henne – de blå øielokkene – de tørre leppene – den syke lukten. Begravelsens sorg og – glede, kisten, alle kransene, de store kakene, kingelveven på lysene."*

Trilogiens epoke strekker seg fra 1760-1830, men modellene levde kanskje samtidig med moren, Alette Dahl Gulbrandsen, som var fra Vestre Dal i Skogbygda. Trygve var 12 år da onkel Jakob måtte selge gården ut av slekta i 1906. Både mor og onkel var flinke til å fortelle og Trygve var interessert tilhører. Han var med onkelen på arbeid og på turer. Han fikk høre om steder og spesielle mennesker og episoder når han var der på ferie. Han begynte også tidlig å skrive ned det han syntes var interessant.

Alette (1863-1941) var den eldste av de seks barna til Johan Anton Jørgensen Strandenga og Bolette Olsdatter fra Skaug. Vestre Dal er fjerde eiendom på

høyre hånd etter Dal skole på vei til Blylaget og Nesoddtangen. Den er også nabo til Spareset som er bygdas nærbutikk og catering for hele kommunen.

Jomfruhammeren og Jomfrudalen

Den gamle veien fra Bjørndals grend til kirkebygden

Trygve Gulbranssen var en grundig person og historieinteressert. Han var en praktiker og estetiker. Derfor er det så mye detaljopplysninger i bøkene som en først tenker over de andre gangene en leser bøkene. Første gangen er det handlingen som fengsler og særlig hvis leseren er ung.

Vi siterer fra bind 1 s.12-13 (79-utg):

I gammel tid skulle de ha hatt en vei vestgjennom skogene til andre bygder, men den glemtes vel for den bedre veien sør. De for med sitt, skinn og annet, som de vel solgte sørpå. Det hendte at de handlet litt i de ytre bygder, men aldri i den nærmeste, brede bygd.

Så måtte bredbygden hente hjelp i skogbygden mot slagbjørnen som herjet i fjøsene.

Morgenen etter sammenkomsten i prestegården travet en hest med to mann i karjolen veien forbi Borgland. De svingte nordvest om Jomfrudals fæle djup, nedenunder de svarte berghamrene, inn på skogåsen som stenger for Bjørndals grend.

*.....
Der i djupet holdt farlige, forlokkende jomfruer til, og i mørke kvelder steg lyd som av strengespill og sang opp der nedefra. Folk som hadde gitt seg inn på denne veien om kvelden, var aldri siden sett. I hamrene som steg opp over veien på den andre siden, holdt hulder og trollpakk til, og det larmet stygt der ved natters tide.*

Skogåsen inn mot Bjørndal var mørk med veldige trær, som suste tungt og truende. Der det lysner i skogen, og synet kan gå utover Bjørndals grend, på høyden der bakken heller bratt utfor, der stanset de hesten.

Presten hevet brynene, og Bjørklands gubbe gjorde likeså, for den bleike høstsola lyste over så fager ei grend, at alt hva ord hadde sagt av mørkt og vondt, ble vissent i samme stund.

Presten kremtet bare, og gubben bakom var taus.

Så kjørte de videre bakkene ned og svingte inn på det første tunet i grenda – på Hamarrbø.

Trygve Gulbranssen har mer om den gamle veien (Bd 1 s.130 i 79-utg):

Siden den nye veien til Bjørndalsgrend ble bygd, hadde menneskefot ikke trådt på den gamle veien.

Den gamle veien i Jomfrudals djup, gikk ved foten av Nymølleåsen og den nye gikk over Stubberudskogen.

I vest for veien der steg berghamrene som svarte troll mot himmelen.

Dette er Nymølleåsen. Frogn historielag arrangerte tur til Nymølleåsen i juni 1998. I år var Ragna Gulbranssen med prosjektgruppa.

...og det hendte at stein, løsnet av is og flom, drønnet ned gjennom uren. Nede ved veiens kant lå en verden av store og små stein som årtuseners væte og frost hadde veltet utfor. Trær vokste oppå storsteinene, som ruvet som små fjell i ungsbogen omkring. Mellom all stein grodde blomst og urter, men bregner mest.

Det er dette vi ser nå når vi besøker Nymølleåsen: Kjempesteiner ligger kastet ut over området ved foten.

Øverste bilder fra veiarbeidet da Kaspers mage ble fjernet. Foto Karl Garder
Veien gikk tett oppunder. 1974
Nederste bilder fra "Jomfrudalen" med "Jomfruhammeren" ved Nymølleåsen
Foto venstre Bj.Askautrud Foto høyre Thorbjørn Larsen 1998

*Opp fra djupet steg alle dager og netter så underlige og mangeslags lyd.
Noen mente vel at det var et vassfar som hadde sin vei nedi der og låt
og klunket under skyggene i djupet – men gammelt folk visste
bedre.....*

Gulbranssen antyder et vassfar skjult under steinene. Dette vassfaret muliggjorde bygging av en isdam her, Nymølledammen. I siste halvdel av forrige århundre ble den bygd, og den er fortsatt der. Tjuvåsen, en gammel bygdeborg, ligger mellom Nymølleåsen og Mosseveien.

Etter at Tore Bjørndal har utfordret Elisabeth von Gall, den onde, på Borgland, står det (Bd1 s.136-139) at han etter ungdomsfesten på Hovland gikk forbi henne alléen opp mot Borgland. Han skrådde av mot nord, der den gamle veien til Bjørndal gikk Jomfrudals djup forbi. Løytnant von Margas fulgte etter han i natten og stikker sabelen i han for å oppnå Elisabeths gunst. Neste morgen forteller obersten på Borgland at toppen av storhammeren har mistet sin form. Et helt fjell har reist ned over Jomfrudals djup i nattens uvær. Gammel-Dag rir ned og ser at fjellstykket hadde revet med det meste av veien. Bergstykket var så stort at det kunne ha femti mann under seg til evig tid. Veien var ikke mer til å kjøre så han måtte snu og kjøre om Borgland.

Borgland gård passerte folk på vei til hovedkirken i ytterbygden

Første julen Therese Holder er på Bjørndal som husfrue, ønsker hun at de skal dra til kirke selv om det ikke hadde vært skikken der til gårds. (Bd1 s.87-91 i 79-utg) – De må da kjøre forbi Borgland som en mener er Froen hovedgård. På denne gården bodde det folk med gamle norske og norsk-danske adelsnavn den gang Trygve var liten. Eieren den gang het Nils Stockfledt Darre-Brandt. Gulbranssens lar Adelheids far hete major Barre, men han er bare en venn av obersten på Borgland.

Juledagsmorgen kommer de over Stubberudskauen på den nye veien og i alléen forbi Froen. Vi mener at de skal til Ås hovedkirke fordi det er ikke sannsynlig at det var julegudstjeneste i Frogn kirke som jo var annekskirke.

I Manns plikt (s.23) gjentas teorien om at julegudstjenesten var i Frogn kirke, mens vi altså mener i Ås kirke, for ellers blir det ikke mening i den lange kappkjøringen etter at sledene møtes etter Borgland. Det måtte være på høydene ved Voll (nevnes i bd1 s.89) de kunne øyne kirken, som er Ås kirke, som en veik lysning langt borte i mørket. Etter der var det Dag kom på et sted med en stupbratt helling der plogsnøen var veltet utfor og ingen fonner stengte veien for han. Eneste måten å komme forbi var å kjøre på utsiden av veien på plogsnøen for Borglandsfolket kjørte midt i veien.

Lysne vann kan være Årungen sør for annekskirken ved Borgland

Adelheid ser utover bygda fra storveien nedenfor alléen til Borgland og ser Lysne vann og hører fuglene her. (Bd3 s33 i 79 utg.) – Lysne vann kan ha vært Årungen. Frogn bondelag ga ut skriftet Her i Fraunars gamle rike ved 100 årsjubileet i 1995. I 1848 var det en rittmester Carl Theodor Zwiilmeyer som gjorde nøye undersøkelser av de sumpige utmarksområdene mellom nåværende Horgenkrysset og Flater. Et parti vest for Horgenkrysset ble demmet opp fra Horgenmyrene og dalen videre vestover slik at det ble vann over hele området. Folk kunne ro fra Horgen og gå siste stykket til kirken.

For å få senket vannet, ble det gravd fra Horgen til Flater og det ble sprengt passasje for vannet ved Horgen. Bøndene var med på å grave i Storgrava for å senke vannet og mye areal ble vunnet på denne måten. Første gang 1000 m².

I boka om Frøshaugslekten fortelles det om farmor Petrines foreldre Peder og Ragnhild at de gikk gjennom isen på Kallaksjøen etter et juleselskap pga plutselig linnvær. Peder klarte å få kastet kone og barn og seg selv opp på isen, men hesten og sleden mistet han. Denne hendelsen minner om fortellingen i første bind der Tore drukner med kone og barn da de kjører over isen på Lysne vann etter et gjestebud hos konas slekt.

Hovland gård nabogården til Borgland

Gården der festen for de unge ble holdt, må være Økern for der lå det jo et hov i eldgammel tid (Bd1 s.133, 79utg) .

Løytnant Margas, en av kavalerene til Elisabeth von Gall på Borgland, sto i alléen til Borgland og hørte stemmer fra Hovland (Bd1 s.137 79-utg.). Froen gård og Økern ligger like nær hverandre som Borgland og Hovland gjør.

Bjørklandsgubben

Bjørklandsgubben (s.9 -21 i 1941 og 79 utg.) er sannsynlig bonden på Bjerke gård som også bærer navnet Bjerke på gamle kart.

Presten, herr Diderich, var bygdas myndige far når obersten på Borgland var borteså måtte han vel også vite råd for bjønn og alskens ulykke. Per Velt, gårdsgutten på Bjørkland hadde fått seg en under øret av udyret.Bjørklandsgubben mente at når ingen annen råd var, så fikk de høre seg for nord i Bjørndal. Det gikk ikke an å sende en gårdsgutt eller slikt. ... — én måtte det bli.presten vil dra og Bjørklandsgubben måtte skyssse.

Bjørndal, passende gårdsnavn for bjørnejegere i generasjoner

Da presten og Bjørklandsgubben står på Hamarrbø (Søndre Dal / Sønstedal) peker gamle Ørn ut gården til bjørneskytteren på Bjørndal (Bd1 s.14).

Presten fulgte kjeppens retning, og der i nord, inne i skogens bringe, høyt over grenda, tronet en gård med mange og store hus, mørke som skogen selv, bare med et lite blink av sol så smått i glaset hist og her.

Det er en gård i Dalsbygda som skiller seg ut som modell med hensyn til beliggenhet. Østre Garder, gården til Karl Garder, troner på høyden med utsikt til Nordby i øst. Vi tror at Garder gjerne kunne vært Bjørndal. Hvilken av Garder-gårdene som var opprinnelig er vel ikke sikker, men Øst-Garder er registrert som gnr 49 bnr1. Garder betyr gjerder. Det lå god skog til gården. Fra 1802 - 1819 hadde gården kvernbruk (14 dager i året!) og fra 1600-tallet bygdesag, og de to husmennene var henholdsvis møller og sagmester.

Bjørn i Frogn og på Nesodden

I Turtumøygards hefte s.30 forteller han om Bjønnesteinen (Bjørnesteinen).

I 1743 skriver presten Christian Ruge om Nesodden at

vilde Dyr, Bjørne, Ulve, Losse (Gaupe), Ræve gives temmelig Mængde af.

Det er derfor ikke så rart om disse dyrene ga opphav til historier og stedsnavn i bygda. Steinen likner på en bjørn, men iflg tradisjonen skal navnet ha en mer dramatisk opprinnelse. Paul Røer forteller:

I følge min far kommer navnet fra at en av stamfedrene på 1600-tallet berget livet ved å klatre opp på stenen, da en bjørn kom etter han. Han hugget kniven i labben på den og den trakk seg vekk.

Bjørn har det ikke vært siden 1700-talet, mens ulv kunne en møte helt opp i 1850-årene. Blant annet fortelles det da om folk som hadde observert store ulveflokker på isen ved Ursvik ('ulvsvik').

Vi kan regne med at villdyra var like mye i nordre Frogn som i Nesodden kommune. Åsen ved hyttefeltet på Askautrud heter Bjønnskuttåsen. Her er det skutt bjørn for lenge siden. Men nå skytes det bare på skytebanen her ved Størrmyrbråten og i elgjakta.

Uvanlige gjerder i alléen til Bjørndal

Vi har som før nevnt flere Gardergårder i bygda. Garder betyr gjerder på gammelnorsk. Trygve Gulbranssen lar det være ganske spesielle gjerder på Bjørndal. Han omtaler steingjerder som var lagt opp mellom trestammer (bind 1 s.155 i 79-utg). Det er major Barre og datteren Adelheid som er på vei fra Borgland til Bjørndal for å finne majorens gamle venn, kaptein Klinge:

Alléen til Bjørndal, den drøye bakken opp, var tung for uvant hest. Det gikk smått, og de fikk god tid til å se både på de gamle knudrete trærne og på de mosegrodde steingjerdene som var røyset opp fra stamme til stamme.

Vi tror at Trygve Gulbranssen har hørt om eller lagt merke til slike gjerder i bygda. På Østre Garder kan det ha vært en kirkegård, muligens en såkalt pestkirkegård, men rester etter kirke eller kapell har ikke kunnet påvises (Gårdshist. s.454). Slike gjerder har vært i bruk ved flere kirker. Totenvika kirke har et slikt gjerde, og vi har sett en kirke i Telemark ha det (TV-program ref. Bjarne Askautrud). Det er funnet gjenstander i åkrene som viser at det kan ha vært kirke her. På Glenne er det funnet vievannskrukker som Oldsakssamlingen har tatt imot. Kanskje har denne kirken tilhørt Hovedøya kloster og står derfor ikke i de vanlige kirkehistoriske annaler. I den Røde Bok fra ca 1400 skrevet av Oslobispen Eysteinn Aslaksson finner vi opptegnelsene over kirkegods i landet.

Trestammet eik på tunet på Bjørndal minner om eikene på Skuterud

Trygve Gulbranssen forteller om en trestammet eik som kunne sees fra veien inn mot tunet på Bjørndal (Bd1 s.155 79-utg). Det har stått ei stor trestammet eik på Skuterud. Den ble ødelagt ved et lynnedslag iflg Karl Garder. Det er flere store eiketrær her inne på Skuterud som ligger helt på kommunegrensen i nord isolert med skog på alle kanter. Det er utkjørsel nordover gjennom Gulstad. Skuterud er nevnt som fullgård fra 1577. Den ligger 100 moh. Eikeskogen på Nesodden var Europas nordligste. Nå er eikene på fremmarsj igjen på halvøya pga det milde klimaet. Bjarne Askautrud har lagt merke til det på Hallangen. Turtumøygard har også med de store eikene på Skuterud s.74 i heftet sitt.

Hamarrbø var den sønste gård i Bjørndals rike

Hamarrbø (bd1 s.13-14 i 79utg.) mener vi er Sønstedal. Trygve Gulbranssen har skrevet en novelle Da gamle Dag Bjørndal var blitt veik som ikke ble tatt med i trilogien. Den står s.308 i Biografiens Appendiks. Her er beskrivelsen av Dags rike med Hamarrbø som sønste gård i grenda.

Det var i aaret 1809 dette uhørte hendte.

(Et stort fantefølge hadde slått seg ned på Hamarrbø og terroriserte de folka som var hjemme. En unggutt hadde unnsloppet og sprengridde til Bjørndal etter hjelp.)

Nørst i grenda, høit og bredt mot storskogen, laa Bjørndal gaard, og der bodde Gammel-Dag, som eide hele grenda med hytter og gaarder, baade østgrenda og sørgrenda til og med den sønste garden,

Hamarrbø, og skogene vest- og nordpaa saa langt de rakk. Det hadde staatt skrekk av Bjørndalsfolket i all tid. De hadde verget strengt omkring sig og sine, og Dag hadde været som folket sitt, aldri rygget hverken for dyr eller mennesker, og rigdommen sin hadde han stelt slik med, at han hadde makt over mange gaarder og mennesker ogsaa sørgjennem bygdene. Han hadde staatt hardt paa retten sin alle tider.

Gammel-Dag hadde blitt mildere med årene da han fikk et nytt livssyn. Dette hadde kanskje gitt fantene mot på å komme til grenda. Bjørndalkara rir sørover og kjeppjager fantene.

I følge Frogn gårdshistorie (s. 427) hadde Søndre Dal vært en bra gård allerede på 1600-tallet. Bertel Vebjørnsen het en av brukerne som i 1660-70 årene var mye brukt som lagrettemann. I 1680 hadde han en medbruker, Rasmus, som ble ansatt sammen med to andre menn i bygda til å "være observant" på fanter og andre omstreifere. Sønstedal var første gård i grenda når folk kom sørfra. Brukere fra trilogi-epoken: Thorer Thorersen d.y. (1706-1771) overtok i 1725. Hans mor var Anne fra Holt, og han arvet denne gården også. Med sin annen kone fikk han halvparten av Glenne. Det var mange sølvgjenstander i arven etter han. Simen Thorersen, bror hans, fikk Sønstedal mot at Thorer fikk Holt. Andreas Simensen (1757-1800) arvet Sønstedal og var en meget dyktig og velstående bruker. Han etterlot seg en formue på 3635 rd og ingen gjeld. Det var mange fine gjenstander på gården etter han. Fremdeles har de et skap fra 1784 og et gulvur fra 1773.

Gullfakser og svarte hester i Skogbygda og i Bjørndaltrilogien

Hestene på Hamarrbø (Bd 1 s.29) var gule eller røde dølahester med gyllen man, derav betegnelsen gullfakser. Gårdene hadde ofte ett slag hester fordi de fikk avkom med samme farger. Hestene på Bjørndal var svarte. (Bd1 s.14)

Det var derfra de kom de høyvokste karene som så alle folk over hodet, og det var folket fra den gården som kjørte med de ville svarte hestene, som gikk alle andre forbi på veiene.

Kanskje tenkte forfatteren på bestefaren på Vestre Dal som alltid hadde to svarte hester. Han brukte dem til istrafikken og for å kjøre til kirke standsmessig. I hvert fall hadde svigerfaren hans, Petter A. Aarnæs Haneborg, tre svarte hester. De vant premier på travbanen. Ragna forteller om sin far og bestefar at de en gang snørekjorte, dvs sto på ski med ekstra lange tømmer bak en hest en tre mil lang svingete vei gjennom øde skogstrekninger til Soprim i Søndre Høland fra Lie gård i Øymark.

Berghammeren er ikke Jomfruhammeren, forskjellige teorier

Vi mener at Berghammeren som lå nord for Hamarrbø er Kaspers mage som ble sprengt bort da veien skulle legges om i 1974. Onkelen til Trygve Gulbranssen, Jacob Dahl hadde en formening om at Kaspers mage skulle være Jomfruhammeren som falt ned over liket av Tore Bjørndal. Det var spådd at den en gang skulle falle ned over et brudefølge, så de brudeparene som var overtroiske, reiste aldri forbi Kaspers mage.

Så kjørte de videre bakkene ned og svingte inn på det første tunet i grenda. De kom da sørfra og måtte vente i tunet (Bind1 s.13-14 i 79utg.)

Ventetiden nyttet de til å se seg om.

De så på de mørke tømrede husene, hvor graset grodde frodig over tak, så på skogen bakom og opp på berghammeren, som tårnet seg vill og

blå opp mot den lyse himmelen over – truende tung, – som var det dens mening en gang å knuse hus og folk under seg.

Fordi Kaspers mage lå rett nord for Sønstedal tror vi den er den berghammeren som nevnes, og at Gulbranssen tenkte på Sønstedal da han skrev om Hamarrbø. Noen mener at Kaspers mage var modell for Jomfruhammeren som falt ned over liket av Tore Bjørndal. Vår teori er at Jomfruhammeren og Jomfrudalen ligger øst for Nymølleåsen. (Se Jomfruhammeren.)

Handelshuset Holder inne i byen og bondehandelen i Christiania

I mange år bodde familien Gulbrandsen i Brugaten som går fra Storgaten til Vaterland bru, over mot Grønland, der kvegtorget lå. Det var en gang en av hovedinnsfartsårene til Oslo by gjennom bydalen Vaterland og ble kalt Vaterlands Storgade. Den eldste bebyggelsen skrev seg fra midten av 1700-tallet, og omfattet flere bondehandelsgårder (Hoel, Bokvennen 1, 98).

Far til Trygve hadde fortalt om kjøpmann Hohle i Brugaten 6 som hadde bondehandelen med Trøgstad. Farfaren hadde vært med sin far til kjøpmannen i Christiania. De satte hestene på stall hos Hohle og overnattet der etter at de hadde blitt enige om en pris på varene.

Det er nærliggende å anta at Holder er Hohle.

I byen hadde de med årene funnet fram til det store handelens hus som heter Holder, og som selv handlet med byer i utlandene og kunne gi best pris for alt som fint og godt var, og der ble de med sin handel, Bjørndalsfolket, og de ble aldri snytt (Bd1 s.30).

Therese, Gammel-Dags kone, var datter av denne velstående kjøpmannsfamilien i byen. Hun hadde med seg mange fine møbler, servise og bestikk herfra. Eierne på Borgland hadde respekt for rikdommen til Hohleslekten (bd1 s.72 i 79-utg.) Brugaten 6 brant dessverre i 1988 rett før den skulle flyttes til Folkemuseet.

Ane Hamarrbø var Bjørndalgrendas eldste kloke kone

Vi har snakket med Ragna Gulbransen om det er mulig at Ane er Anne i Åsen som bodde på nordsiden av Åsebukta ved Glennestrand. Hun ga oss denne utfyllende forklaringen som hun kunne lese ut av farens notater:

Ane Hamarrbø er en kvinneskikkelse mange blir betatt av. Trygve avslører på en notatlapp at det er "mors faster" som er modell, altså Karen Jørgensdatter Strandenga gift med Lars Halvorsen (1808-1884) på Nordre Dal. Hun er oldemor til Hans Petter Glennes generasjon på begge Glennegårdene, på Nordre Dal og på Søndre Dal.

Ane Hamarrbø i trilogien kunne historien om Bjørndalsslekten fra den første som var en av kongens frender som hadde gått i dekning langt inni skogene i stedet for å reise til Island; de var derfor storfolk av blodet.

Anes "sigelser" var bygd på gamle folks iakttagelser og erfaringer, og var rene vitenskapen omgitt med bibelord og annen eldgammel visdom.

Ane var en gammel kone da Therese Holder kom til gards. Det var selvsagt at hun skulle være med i juleforberedelsene på Bjørndal og sørge for at tradisjonene ble fulgt. Therese lærer henne å drikke kaffe som hun hadde tatt med fra byen og vinner henne ved å skrive ned oppskriftene og tradisjonene. Skrivekunsten imponerer også Ane. Hun så tegn i alle ting og omga seg med allslags forutsigelser og mumlende overtro. Hun spådde Tores død, og han ble stukket ned i Jomfrudalen av en gjest på Borgland. Hun var også urtekyndig.

På et eget notat har Trygve omtalt "Anne i Åsen-typen, som uten videre satte seg ved åra og begynte å karve i kritt pipa si, spøtta og prata. Alle hus var hun innom og visste alt, og vel så det." Hun kopierte "Ane Hamarrbø = Karen" litt, men egentlig dårlig. Hadde "Ane" som et slags forbilde, og hun prøvde å skaffe seg respekt ved å fortelle om samtaler med "Ane" og holdt dermed hennes minne levende på sin måte. Det ligger i sakens natur at hun "helligholdt" Ane for å gjøre seg stor ved hennes person. "La henne tøve riktig praktfullt", slutter Trygve som hadde tenkt å ha henne med som type i en ny bok.

Anne i Åsen bodde på det stedet i Kjøya hvor hyttene til det som var Nydalens feriehem før, ligger. Stedet het da Åsen og lå under Øvre Glenne (Gårdsh. s.473). En muntlig beretter, Ragnvald Berntsen (85år) fra Tassebråten, fortalte om Anne at hun ble budsendt for å sette igler på folk.

Moren, Alette, fortalte Trygve en gang om hva som hendte da bestefars lille søster lå syk og skulle dø. Han hadde skrevet det opp og brukte det i boka. (Bd2 s.104)

Først hadde minstegutten til Dag og Adelheid dødd, og så sitter Dag og Gammel-Dag ved senga til eldstegutten siste natta. Da ser Gammel-Dag at et sotflak fra veka seiler ned og smelter foten av lyset så det faller overende på bordet og brenner fra begge ender.

..En isende uhygge græsset gjennom ham, og han fikk seg ikke til å reise seg og rette lyset opp – fikk seg ikke til noen ting. Noen ord fra Ane Hamarrbø's eldgamle regglar steg fram for ham. Det var noe om at der et lys brant i begge ender, der var døden til stede. Gammel-Dag orket ikke å se verken mot senga eller mot unge Dag. Han bare stirret på lyset som lå der og smeltet, mens de to flammene blaffet og røyk, men han lyttet litt mot senga samtidig. Det var blitt tyst der – ikke et pust mer.

Bønneboka til Gammel-Dag eksisterer på Hobøl gård fremdeles

Dette er boka som Dag tar fram i bind 1 s.54 (79-utg.). Dag henfaller til grublerier og mister interessen for gård og folk etter at Tore og familien hadde druknet i Lysne vann. Han tar fram en liten gudsordbok: *Dr. Dinnysön Jersin og Opbyggelige skrifter og meget mer.*

Under en av familiens mange flyttinger fant guttungen Trygve en gammel bønnebok med slitte trepermer med omtrent denne tittelen som Trygve Gulbranssen brukte i boka si: D. Jens Dinnysen Jersine, osv. (Manns plikt s.24) Boka fra 1759 hadde vært i familiens eie siden tippoldefar Ole Christian Børnebeck. Det var denne boka som vakte hans interesse for sin slekts historie. Han sydde sammen den brukne bakpermen med bektråd, og hans datter Ragna oppbevarer den som et slektsklenodium på Hobøl gård.

Gammel-Dag, trilogiens hovedperson

Gulbranssen selv har ikke navngitt modeller fra bygda eller noe annet sted. Han satte sin mor Alette og hennes fortellerkunst høyt. Kanskje hun hadde fortalt han om tidligere brukere på Nordre Dal som Vestre Dal hadde blitt utskilt fra. Det er spennende å lese i Frogn gårdshistorie om disse:

En av brukerne på matrikkelgården **Nordre Dal** var **Aslak** Simensen fra Holt (1670–1747) som var selveier. Aslak var en velstående mann. I skiftet etter hans kone Berthe la han fram gjeldsbevis fra flere sambygdinge. Av en kjøpmann i Drøbak hadde han til gode hundre riksdaler. Aslak hadde bodd på gården i 54 år. Hans store sorg var at eneste barn Simen døde i 1735 og da satt enka igjen med fire mindreårige døtre, Anne, Berthe, Else og Ambjørg. Berthes

mann, Morten Harboe som var lensmann i Ås, kjøpte ut de andre søstrene, men han bodde på Nesset så Anne og hennes mann drev gården.

I boet etter Anne var det svært mye sølv, bl.a en forgylt ølkanne som veide 93 lodd som er ca 1,5 kg og verdt 172 rd. Dessuten fantes det "paa Sahlen" et brunt hollandsk skap med to dører med lås og to skuffer under og "i Svahlen" sto et gammelt hollandsk lakkert skap.

På **Garder** var det også djerpe folk som kunne vært modell for Bjørndalsfolket. **Hans** Halvorsen som hadde giftet seg til Granerud, ble i 1759 eneier av hele Garder. Hans og hans søsken var uvanlig evnerike folk (Fr.gårdsh. s.460). Broren Engebret som var gift med svigerinnen til Hans, overtok Granerud. Han ble en av de mest velstående og aktede menn på Nesodden. Da Hans døde, var det en nettoformue på 4000 riksdaler og uvanlig meget sølv, bl.a en kanne som veide 68 lodd (ca.1kg), smykker, en fiolin, og mange bøker; foruten bibel, postill og salmebok var det også bøker av typen "Allehaande skiemt og Alvor".

Berthe Mikkelsdatter Granerud, kona til Hans, hadde bestemt i testamentet at **hennes husmenn skulle ettergis 1 års husleie** og de fattige i Ås skulle ha 300 rd. Hun kan ha vært modell for både Gammel-Dag og Unge-Dag.

Gammel-Dag i giftetanker da det ikke lenger var arvinger på Bjørndal

Det følgende er vår egen teori som vi ikke har sett andre omtale. Gammel-Dag var på besøk på Hamarrbø (Bd2 s.108-110 i 79 utg). Mens han sitter og prater med gamle Ørn Hamarrbø, kommer det inn ei jente på atten år som er datter til Unn Hamarrbø, *en rask liten hendelse* osv.

Unn reagerer fordi Gammel-Dag kaster et blick på jenta. Da han steg i karjolen igjen var det ingen som visste hvorfor han kom. Da er det Unn tenker at Gammel-Dag er fortvilet fordi det ikke var arvinger, han er bare halvfjers og det er 70 år. Det kan være at Gulbranssen har tenkt på Thorer Thoresen som var 64 år da han giftet seg og fikk barn i 1873 med Maren Bøhlerengen som var mye yngre. Faren hennes var elleve år yngre enn mannen hennes. Denne historien har Trygve Gulbranssen sikkert hørt av mor Alette. Thorer d.y. døde ung bare 31år gammel. Dette er forfedrene til familiene Thoresen på Knardal og i Havsjødalen.

Gammel-Dag tente pipa med papirpenger.

Dette er i overgangstiden fra bruk av mynter til papirsedler på 1700-tallet. Vi fikk egen bank i Norge i 1816. Gammel-Dag hadde kjøpt opp gårder med sølv, og nå ble de kjøpt tilbake med papirpenger. Noe som den gamle følte var utrygt (Bd 2 s.95 i 79-utg.). I gårdshistorien for Frogn (s.445) finner vi Mikael Svendsen som var fra Nordre Dal (Bnr1). Broren fikk farsgården, mens Mikael fikk skjøte på den vestlige parten, Lindebråte, for 3000 rd. Gammel-Dag mistet trua på papirpenger. Derfor fyrte han pipa med det, og det gjorde også Mikael. Om Mikael Svendsen fortelles at han mente seg så velstående at det aldri var noe fare for han. En dag sto han i Schancke-gården i Drøbak og tente snadda si med en 10-daler seddel; han syntes det var så vanskelig å få brukt opp pengene. Derfor tror vi Mikael S. her var modell til Gammel-Dag. Det gikk nedover med Mikael som måtte selge unna fra 1809. Mikael solgte Lindebråte skog for 6000 rd og resten av det han hadde for en like stor sum. I en av notatene skrevet opp etter Alette, står det om Mikael:

Anne Sollia's morfar (hun var datter av Abigal Mikael datter og bodde på Sollia under Garder) *var en overmaade rik mand, som eide hele*

Hallangspollen og Linnebraate-byen. Han var en ordentlig raring, som ikke brydde seg en døit, om de lønnede folk arbeidet eller dovnet sig; var der derimot en som kunde gjøre rigtig mange sprett og spillopper, saa fikk han godt tilhold, stor ros og rigelig lønning. Dertil kom at han sløset paa det vanvittigste med penger. For eksempel i de dager brukte man svære kavaier med opslag paa ærmene og i disse opslag hadde han altid fulddyttet med dalersedler som han brukte som fidibusser til at tænde pipen med. Alle som saa dette og lign. spådde ham naturligvis undergang, – og rigtignok, han blev saa lutfattig, at han var glad og takket til for aa gaa paa Svestad aa gjærde, paa sine gamle dager.

Stjernebekk en husmannsplass med sein modning og tidlig frost

Gammel-Dag besøker plassene sine innpå skogen og vurderer forholdene.

I bind 3 s. 50-55 fortelles det om Stjernebekk. Der var jorda så fuktig at bakken fort frøs og ødela grøden. Gammel-Dag ser hva som behøves for at folka på Stjernebekk skal klare seg like godt som på Steinrud om de sto på. Ei myr måtte grøftes ved å sprengte vekk fjell. En måtte grave seg ned til grunnfjellet og tenne opp ild for å få fjellet til å slå sprekker. Han ville skikke folk opp for å hjelpe dem.

Stjernebekk må være Slåttebråten, nå eid av familien Vestli. Her måtte en før grøfte myra hvert tiende år. Nå har en løst dette problemet med en tank.

Korsvoll i trilogien, det siste skyss-skiftet i ytterbygda

Fra bind 2 kap 3 hører vi om bryllupsgjestene til Unge-Dag og Adelheid Barres bryllup. Vi siterer:

Justisråd Gabbe hadde aldri tenkt seg at han skulle foreta en lang og slitsom reise på dårlige veier i høstbløyta – og slett ikke for noe sånt som å komme i bondebryllup.....sent i november 1809.....

På Korsvoll, det siste skyss-stedet i ytterbygda, var hestene fra Bjørndal møtt fram for å føre gjestene nordover bredbygda, over skogåsen og fram gjennom skoggrenda til Bjørndal gård. Justisråden var av de første som kom til Korsvoll, og han ble stort forundret over å se alle kjøretøyene som ventet der.....Han ble forundret over hvor mange av dem var fra Bjørndal, men han gledet seg over å få rett i sin gjetning, at mange også var fra andre gårder. Hans glede ble imidlertid kort,.....det var Gammel-Dag som åtte de gårdene også så det var hans egne kjøregreier alt sammen.

Korsegården som nå er gjenreist på Follo museum, var skysstasjon i Frogn ytterbygd dvs Ås. Vi tror Korsegården må være Korsvoll som Trygve Gulbranssen kaller sin skysstasjon. Voll ligger jo ved Korsegården. Derfor Korsevoll som kan bety krysset ved Voll.

Syver Bakpå het fremste gårdskar på Bjørndal

Etter Unge-Dags død må livet gå sin gang på Bjørndal.

Syver Bakpå var ikke helgammel ennå og styrte med gårdsstellet på Bjørndal og på Borgland som Gammel-Dag hadde sagt ham det, og Even Steinrud hadde han til allslags hjelp og til å overta den dagen han ikke greidde mer.

For skogene hadde Martin Hogger tatt styret, og alt der gikk traust som før.

Guttene var med overalt med ungdomsiveren sin, når det var noe å være med på – og ellers strauk de til skogs.....(Bd3 s.190 i 79-utg)

Syver Bakpå var gammeldrengen og fremste skysskar. Det var han som var betrodd å hente de fornemste gjestene (Bd1 s.175).

En kuriositet er det at navnet ble brukt som dekknavn under krigen for Johan Søderlind på Nesodden (kilde er feltprest Lars Bakke Asbjørnsens bok Under splittflagget). Det var fordi han var like svær og sterk som Syver Bakpå.

Vi har hatt en sterk kar i bygda som det gikk gjetord om. På husmannsplassen Kastet vestenfor og ovenfor Kaspers mage var den siste brukeren Julius Hansen som bodde her i 17 år fram til 1808-09. Siden det ikke var vei hit, måtte han bære alt hjem. Han var en kjempesterk kar; hundrekilos melsekker bar han opp den bratte bakken uten å hvile (Fr.gårdshist. s. 436).

Mekkal Hoggers tilbud om "gamlehjem" på Bjørndal

Det finnes et notat om Martin Hogger som reddet Unge-Dag da han forulykket i Dauingsfjell. Martin er sønn til Mekkal Hogger. I bind 3, Ingen vei går utenom handler de tre første kapitlene om Mekkal. Det er som en novelle i romanen, en av de vakreste når det gjelder emnet medmenneskelighet. Ragna Gulbranssen forteller i sin bok (s.238) om denne historien at da det tyske forlaget Langen-Müller ble nazi-forlag under krigen, tok de ut historien om Mekkal. Barmhjertighet mot mislykkede og ubrukelige mennesker passet ikke inn i den Bjørndalsstrilogien de ville ha.

Trygve Gulbranssen er god på noveller. Han vant en julenovellekonkurranse i Aftenposten i 1921 med Prestebud av Bjørndals saga. Den er tatt med i Appendiks til biografien sammen med Da Gammel-Dag Bjørndal var blitt veik og Den sorte port, en nåtidsnovelle fra kontinentet etter 2. verdenskrig; han var vel kjent med miljøet i storbyene pga alle forretningsreisene.

Mekkal var blitt gammel og nå hadde siste arbeidsgiver vært hos presten og meldt han til legd. Han blir fortvilet og får lyst til å rømme tilbake til Bjørndals grend da han ser en av gullfaksene til Hamarrbø med skyss. Han var født der, men så skamhogde han en kar i fylla og måtte rømme sørover. Han hadde stor respekt for Gammel-Dag. Etter vandring gjennom hele bygda kommer han inn på Bjørndal og blir godt mottatt av Dag til sin store forundring:

Du får slå deg til her nå. Det trengs ikke at det skal spørres uti bygdene at vi ikke har rom for våre egne her.....Vi stunder ut mot den siste vandringen begge to. Det er sams for oss begge. Det kvelder omkring oss, Mekkal – det får vi finne oss i – –

Og Mekkal sovner inn til den evige hvilen der på Bjørndal i sitt ungdoms paradiset.

Allerede i bind 1 s.146 (79-utg.) skriver Trygve Gulbranssen om Gammel-Dags nye sinnelag etter at Therese var død. Hun hadde vært god mot folk og det følte han det var rett å følge opp:

– Du får gjøre med slikt som det var skikk i – Thereses tid.

Jomfru Kruse gjorde aldeles som Therese pleide, og det ble plass til denne gamlingen og til andre som kom. Både på Bjørndal og ut gjennom grend og bygd tok folk til å undre seg.

Det var ikke uvanlig at bøndene lot gamle få bo på gården selv om de ikke var i slekt, men hadde arbeidet der. På Skaug gård hadde det vært praktisert i følge notatene skrevet ned etter Alette.

Phillip Ellefsen i Drøbak har orientert oss om følgende opplysning fra hans tante Amalie Ellefsen: Hennes morfar ble kalt Martin Hogger. Moren til hans mor, Mathea Martinsdatter, var født i 1849 på Nesodden i følge folketellingen

i 1870-årene. Siden en yngre søster var født i Frogn i 1864, ser det ut til at faren, Martin Hogger, flyttet til Frogn.

Bikkja til Lensmann Tuv, Christopher Tuv i ytterbygda

Denne lensmannen var en fargerik type som var dårlig likt. Modellen til bikkja i fortellingen om lensmann Tuv er nevnt i notatene til Gulbranssen i forbindelse med Bernt Mikaelen som var slem til å drikke, banne og spille kort. – En gang kom det inn ei bikkje som sannsynligvis lette etter eieren. Den gikk under bordet og snuste på alle som satt der. Da skumpet den til bordet så lampa velte. Det måtte ha vært en stor hund. Derfor tror vi den var modell til djevelbikkja til lensmannen (Bd2 s87 i 79-utg).

Suter'n var en bygdeoriginal

Mor Alette hadde fortalt om Suter'n, men han fikk ikke flettet han inn i trilogien. Likevel synes vi det er morsomt å nevne han. Han het egentlig Carl Skuterud og kom fra en god gård. Han bygde seg hus under Nordre Dal. Han fikk 8 barn og 4 sønner gikk til sjøs. De er sikkert omtalt i Bunnefjordens dampskipsselskaps papirer. Hans Dahl på Vestre Garder kan vise hvor han bodde.

Suter'n var kjent for å henge fugl på børsepipa for å vise at han fikk fangst hver gang han gikk ut. I auksjonspapirene fra Mien i 1872 (plassen lå i bunn av Rundvollbakkene på vestsida av fjorden) er Skuterud nevnt som kjøper opptil 4 ganger (side 1 mangler så kanskje han kjøpte mer). Gulbranssen nevner spesielt at Suter'n var glad i å gå på auksjon.

Trygve Gulbranssens egen begrunnelse for å skrive

Tore Hoel har tatt med følgende uttalelser fra intervjuer med Trygve Gulbranssen i Manns plikt side 101-102:

Fra Svenska Dagbladet 9.februar 1936

"Jeg tenkte hverken på publisitet eller kritikk da jeg skrev, muligens på at kanskje noen flere hadde fundert på de samme livsspørsmål som jeg selv og andre mennesker har kjent til, og muligens kunne finne hjelp og kjenne en slags befrielse over at disse spørsmål ble belyst. At det var så mange som hadde funnet trøst og oppmuntring i det jeg har skrevet – kunne ingen drømme om, jeg minst av alle. Men den korrespondansen som veltet inn over meg fra alle de land, som bøkene mine var oversatt til, viser at det er mennesker i alle aldre og i alle samfunnslag som har fundert og tenkt, som har gått igjennom de samme vanskelighetene på livets vei, i og utenom en, som folket på Bjørndal og Borgland....."

I et intervju med Svenska Journalen for mars 1937:

"Og så var det også dette, som jeg håpet på, at ungdommen skulle lese dem og at noen ble inspirert av dem. Jeg har virkelig villet noe med disse bøkene. De har en viss tendens, en tendens som i mangt og mye vender seg mot tidens avguder. Som sportsmann har jeg vært så mye sammen med ungdom at jeg har forstått, at mange har tatt skade av den forståelseløse primitiviteten og negativiteten, av den grove naturalismen og ofte slibrige sensualiteten, som møter dem i så godt som all etterkrigs litteratur."

Hvor ble bøkene skrevet?

Da han giftet seg med Lilly Haneborg 34 år gammel, flyttet han for første gang fra foreldrehjemmet i Brogaten 1 og inn i eget bosted på Damplass i Ullevål Haveby. I to små rom med utsikt til Colletts karpedam ble hvetebrødsdagene tilbrakt.

Våren 1929 leide de en leilighet i Tyrihansveien 22, ikke langt fra Damplass, hvor det var bedre plass til barn. Her hadde de utsikt til en koselig have, og her fikk datteren Ragna og sønnen Per oppleve sine første barneår. **Det var i denne leiligheten romantrilogien om folket på Bjørndal ble skrevet ferdig.** (Veslas egen beretning s.203)

I 1935 flyttet familien til Eventyrvn. 40 hvor Trygve Gulbrandsen endelig fikk sitt eget værelse som han lot være låst for å være i fred. Julen 1940 flyttet familien inn på Hobøl gård i Eidsberg i Østfold. Den ble drevet som et mønsterbruk for melkeproduksjon frem til 1958. Salget av bøkene støttet gårdsdriften.

Somrene i trettiåra tilbrakte de på Sollia et småbruk på Digerud i Frogn. Det var murmester Gunerus Soot som eide Sollia, Sønderstøskogen og Nedre Digerudskog som i dag eies av det fondet som ble opprettet av han. Området kalles derfor fortsatt Sootskogen. Sollia ble forpaktet av familien Myhrbråten den gang. Familien bor fortsatt på plassen med utsikt til det som en gang var Digerud fyr. Både Gunerus Soot og Lilly Haneborg G. var etterkommere av kanalbyggeren Engebret Soot fra Aurskog. Han er kjent for bygging av en rekke kjente kanaler i Norge deriblant anlegget på Ørje.

Trygve Gulbrandsens holdninger og kilder

I en skinninnbundet notatbok formulerte Gulbrandsen sitt litterære program:

"Alt er tillat, -- bare ikke det kjedelige! Humør er et værdifuldt krydderi – derfor de smaa komiske skikkelser selv i de mørkeste tragedier. En fortelling maa ha en kjerne; en indre mening, som gjør sig klart og sterkt gjældende og siger hvorfor boken er skrevet. Sproget skal ikke bare meddele og berette. Det skal ogsaa tjene til at gi stoffet et ekstra præg av farve."

Det slår en nettopp når en leser trilogien på ny som godt voksen at det er først og fremst verdier som er Trygve Gulbrandsens hovedanliggende i trilogien. Det er kommunikasjonen mellom mennesker som står hverandre nær, folks livssyn og etikk som opptar han i mellomkrigstiden. Hans mening om livsverdier gjør bøkene aktuelle på nytt etter opprettelsen av verdikommisjonen i 1998 da vi ble opptatt av slike temaer igjen etter jappetiden.

Vi siterer Tore Hoels ytringer i det nynorske tidsskriftet DAG OG TID 12. febr.1998, som er et svar til Willy Dahl, professor i litteraturhistorie:

Bjørndal-trilogien er prega av ein kristen-humanistisk tendens og ein etikk som står i opposisjon til den anti-kristne og anti-humanistiske valdsideologien i fascismen. Bjørndalingane har anar tilbake til vikingtida med sin primitive hemnideologi i datidens ættesamfunn, og dei er prega av desse ideala når vi møter dei første gongen i Og bakom synger skogene. Men Dag blir mint om dei kristne pliktene på ulikt vis utover i trilogien gjennom gode menneske han møter og ut frå dramatiske hendingar i hans eige liv. Dette fører den stolte Dag fram til ei

meir audmjuk haldning til Gud og menneske. Til sist døyr Gammel-Dag med desse orda på leppene: "Ingen vei går utenom - Krist - ."
Unge-Dag tar over etter at faren døyr. Faren hadde vore prega av "pengeblindane", men Unge-Dag er ikkje det. Han mener at alle leiglendingane under Bjørndal gård skal bli løyst frå gjelda si og bli frie bønder. Dag døyr, og kona Adelheid er i tvil, men moster Eleonore gjev uttrykk for tendensen i trilogien når ho forklarar Adelheid at Dag med dette ville gjere seg til fri mann, for det er ikkje berre manns plikt å gjere seg sjølv til fri mann. Det er òg manns plikt ikkje å binde andre i tyngjande gjeld.

Arthur Holmesland som ledet Aschehoug forlag fra 1955, hadde et godt forhold til Gulbrandsen. Han kunne opplyse i 1970 at forfatteren hadde hatt de første utkastene til trilogien allerede i 1914 da han var 20 år gammel. Han hadde fortalt sin forlegger at han hadde opplevd mye av stoffet på nært hold. I et notat som er funnet etter han, sier han:

"Jeg forfatter hele livet. En går ikke 'plutselig' bort og begår slike bøker. De er fra barndommens tidligste tid." (Manns plikt s.109–110)

Det var fortellertradisjonen fra Frogn i Akershus som gjennom moren ga Gulbrandsen næring til hans egne tanker om liv og død, og som ga ham stoff til ønske om å bli forfatter eller maler. Arven ble båret videre, og Trygve Gulbrandsens bidrag ble skildringen av Gammel-Dag og Bjørndal gård som etter hvert skulle gi mennesker over hele kloden en følelse av kontinuitet og sammenheng i tilværelsen gjennom lesningen av bøkene.

Skildringen av Bjørndals bønder minner om gammel fortellerkunst. Det ble en spennende fortelling om mennesker i en forholdsvis fjern fortid, farget av tyve- og tredvetallets idékamp og tanketvil. Gammel-Dag må kjempe seg frem til sin kristne religiøse overbevisning. Dette er i tråd med mellomkrigstidens uttrykte tvil om de religiøse verdier. For 1700-tallets bønder ville nok de kristne idealene fortone seg mer som en selvfølge, og ikke i den grad som gjenstand for tanketumling. Likevel er både form og innhold i romantrilogien preget av en fortellertradisjon som for mange samtidsforfattere representerte et tilbaketog stadium (Hoel, i Bokvennen nr 1 - 98).

Trilogiens skjebne - hvordan samtiden tok imot den og hvordan den blir behandlet i dag

Vi tror at hvis en blir bedre kjent med forfatteren Trygve Gulbrandsen, så får en lyst til å lese bøkene. Derfor tar vi med opplysninger fra striden omkring han. Virkelig interesserte bør absolutt ta for seg begge Tore Hoels bøker.

Trygve Gulbrandsens Bjørndalstrilogi ble en stor opplags- og kritikersuksess både i inn- og utland, men noen mente at forfatteren kom ufortjent til denne suksessen. Romanene var dårlig litteratur, og kritikerne var entydig negative, ble det hevdet. Dette inntrykket har festnet seg i litteraturhistorier og i leksika. Hittil har de faktiske forholdene rundt dette norske bokeventyret vært ukjente for både forskerne og allmennheten.

Tore Hoels bok Trygve Gulbrandsen og kritikken tar utgangspunkt i hva bokanmelderne skrev om Trygve Gulbrandsens bøker. Den er opprinnelig en hovedfagsavhandling som blant annet inneholder referanser til 191 samtidige

kritiske avisartikler om bøkene da de ble lansert første gang i Norge. Tore Hoel har brukt mange år på å samle dette materialet som med denne utgivelsen ble presentert for første gang.

Trilogien ble mottatt av samtidens forfattere som bonderomantikk sammenliknet med deres egne naturalistiske og samfunnskritiske romaner.

Bøkene ble folkelesing fordi så mange lesere i Vesten var lei av bøker som fokuserte på problemer og på seksuell frigjøring. Under depresjonen og krigen og ikke minst etter krigen, ville folk hente inspirasjon til å begynne på nytt, til å finne en høyere moral å leve etter. Trygve Gulbrandsen fylte et tomrom i tiden.

Fra Tore Hoels hovedoppgaves tredje del om Erttertidens omtale av Gulbrandsen og bøkene siterer vi:

Konklusjoner (s.165)

Både Nils-Aage Sørgaard og Willy Dahl har med dette fått referert sine bidrag til rekken av Gulbrandsen-omtaler, hvor Gulbrandsen får lov til å vikariere som reklameplakat i en samtidig strid om verdier. De har sett det som formålstjenlig å tillegge bøkene til Gulbrandsen nazistiske/fascistiske synspunkter, uten at det viser seg å være grunnlag for det.

Jeg synes det er direkte uhederlig å sette Gulbrandsens navn i sammenheng med Sven Elvestad, Finn Halvorsen og Knut Hamsuns uttalte nazisme, når vi vet hvor sterkt anti-nazistisk han var i sin praksis. Gulbrandsens humanisme i bøkene blir prøvd omgjort til sitt ideologiske vrengebilde – Hitlers inhumane korporative stat.

Dahl/Sørgaards motiver for å gjøre dette kan selvfølgelig være mangesidige, men de kan ikke ha hatt analysen av idéinnholdet i Gulbrandsens bøker som eneste mål. Hvis vi betrakter dette ut fra 70-tallets opphetede politiske debattklima, er det mulig å skjønne det ekstreme i disse synspunktenes karakter. Men igjen er det vanskelig å forstå hvorfor de nødvendigvis skulle blande Gulbrandsen opp i dette – hvis det ikke er så enkelt som at et stort navn automatisk tiltrekker mange lesere. Sandemoses ord om Gulbrandsen som den store litterære synde-bukken, synes også i dette tilfellet å ha en viss gyldighet.

Fra et intervju med Tore Hoel for NRK-P2 5.1.1995 kopierer vi fra nettet følgende:

Branderud: Så du mener at dette her er et religiøst verk som leder frem til en religiøs forståelse og ikke en sånn kroppsdyrkelse som enkelte har ment?

Hoel: Jeg føler at det er et parodisk bilde av hva romanen dreier seg om, og dessverre virker det som om flere av de kritikere som blant annet har skrevet negativt om Gulbrandsen, har et forholdsvis fortegnet bilde av bøkene, og det virker som om de ikke har lest ham skikkelig.

Branderud: Hvis vi nå tenker på Trygve Gulbrandsen i dag - det er jo seksti år siden han skrev dette her, og ser på hvordan norsk reiselivsnæring skal selge Norge i utlandet, så spilles det jo gjerne på uberørt natur, ren luft og sunn livsstil; vi vil gjerne se oss som et sunt skogsfolk. Er problemet med Gulbrandsen for en del det at han gjør vår selvforståelse så altfor tydelig?

Hoel: Det er ikke mulig å se bort fra at enkelte opplevde det slik som du nå sier. Men jeg synes det er all grunn til å understreke at langt de fleste, da tenker jeg selvfølgelig i forhold til publikum, som har kjøpt og lest

Gulbranssen - det er jo stadig nye generasjoner som gjør det - og som leser Gulbranssen med glede - også veldig mange av de kritikerne som anmeldte Gulbranssen, både i Norge og i utlandet, fant at dette var et rimelig realistisk bilde. Det er ikke mulig å selge romaner på den måten som Gulbranssen har gjort, og få den omtalen som han har fått, hvis han ikke hadde et snev av realisme i det han skrev. Og jeg synes jo det fortellertekniske grepet som Gulbranssen viser i bøkene, ikke på noen måte er blitt undersøkt skikkelig. Han har en sans for detaljer i skildringene sine som jeg finner rager forholdsvis høyt i norsk litteratur, fremdeles.

Etterord

Vi har i arbeidet med trilogien og alt kildemateriell opplevd at stoffet har fengslet så mye at det til tider har blitt mer lesing enn skriving. Vi vil til avslutning slutte oss til en anmelder i Ringerikes blad 1. november 1933:

En kulturhistorisk roman av rang, grunnlagt på omhyggelig studium av sin tid....

Forfatteren har på en fortrinlig måte forstått å gjøre datidens folk og forhold levende for oss. Men da vet man at der må ligge et langt og godt arbeide bakom.

Og bakom synger skogene er en enestående bok i sitt slag som lenge vil bevares i erindringen. En så vakker sang til skogens pris har man neppe hørt før.

Takkeord fra prosjektgruppa

Vi takker særlig Ragna Gulbranssen for lån av foto, artikler og bøker.

Takk for utstillingen av Gulbranssens tegninger og akvareller,
og salgsutstillingen av kildebøker og trilogi
Takk for mange hyggelige samtaler og besøk

Vi takker Kulturkontoret og fellestjenesten på Rådhuset
som trykket heftet for oss.

Vi takker Tore Hoel for hurtige svar på e-posten.

Vi takker også Aschehoug forlag for hurtige svar og for utlån av
foto og plakater til temamøtet 13. oktober 1999.

Vi takker Thorbjørn Larsen for fotoet fra Nymølledalen på tittelarket.

Vi takker Victor Strøm for hjelp med kopi av gamle kart.

Dette er et eksempel på Trygve Gulbranssens håndskrift
i et takkebrev til Johan Falkberget

På de neste sidene følger kart som er til nytte mht veier, gårder og steder nevnt

UTVIKLINGEN AV DET OFFENTLIGE VEINETTET I FROGN

På dette kartet har vi merket "veien" til Nymølleåsen fra Mosseveien. P står for parkering av bil. Kryss Årungselta, følg "vannrenna" og gå opp ved metallrekkverk til husruinen ved foten av Tjuvåsen. Følg x til Jh ("Jomfruhammeren")

Dette kartet over Frogn er fra tiden før Kaspers mage ble fjernet i 1974

Denne bønneboka ga Trygve Gulbrandsen inspirasjon til å samle stoff om folk og hendelser som han senere skrev om i bøkene sine. Han ga den til datteren Ragna med brev om å ta vare på den boka som hadde vært viktig for han.